

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-75>

УДК 332.1

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПОЛЬЩІ

THE SPECIFICS OF RURAL DEVELOPMENT IN POLAND

Костецька Ірина Іванівнакандидат економічних наук, докторант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5340-0145>**Kostetska Iryna**

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

В статті представлено аналіз та специфіку функціонування сільських територій Польщі. Розглянуто трактування поняття «сільські території», враховуючи їх статус, тенденції та основні проблемні аспекти їх розвитку. Проаналізовано фактори, які вплинули на сучасний стан розвитку сільського господарства в сільській місцевості, вплив адміністративно-територіальних реформ на функціонування сільських територій. Розглянуто демографічні показники в Польщі, визначено фактори, які впливають на ситуацію. Зроблено прогноз щодо подальшого темпів росту сільського населення в країні. Визначено основні проблеми сільської місцевості, проведено співвідношення населення в містах і селах країни. Сформовано пропозиції для впровадження позитивного досвіду і подальшого розвитку сільських територій в Україні.

Ключові слова: сільські території, сільське господарство, державна політика, працевлаштування, розвиток.

В статье представлен анализ и специфика функционирования сельских территорий Польши. Рассмотрена трактовка понятия «сельские территории», учитывая их статус, тенденции и основные проблемные аспекты их развития. Проанализированы факторы, которые повлияли на состояние развития сельского хозяйства в сельской местности, а также влияние административно-территориальных реформ на функционирование сельских территорий. Рассмотрены демографические показатели в Польше, определены факторы, влияющие на ситуацию. Сделан прогноз относительно дальнейшего темпа роста сельского населения в стране. Определены основные проблемы сельской местности, проведены соотношения населения в городах и селах страны. Сформированы предложения по внедрению положительного опыта и дальнейшего развития сельских территорий в Украине.

Ключевые слова: сельские территории, сельское хозяйство, государственная политика, трудоустройство, развитие.

The issues related to the development of the agro-industrial complex, rural areas, villages, and rural population in Ukraine are paid much attention by both the society and central government. The purpose of the socio-economic policy of the state is to build a model of development that helps Ukraine to reach the living standard of citizens in a developed European country. The current situation requires the use of the necessary mechanisms to create favorable conditions for the integrated development of rural areas. Its important aspects are also the formation of competitive internal and external markets for the agricultural sector and the resolution of social problems in rural areas. These factors form the basis of the relevance for this paper. One of the successful examples of rural development are rural areas in Poland. Therefore, this paper presents an analysis of the rural development in Poland as an example for the development of rural areas in Ukraine. It should be noted that rural areas in Poland are very diverse and have different development problems, so there cannot be a single policy for all of them: each region needs unique and detailed development programs. The current state of rural development in Poland is the result of economic policy implemented during and after the systemic transformation. However, the country systematically develops strategic development plans that meet European standards and principles of an efficient agrarian economy. If rural areas in Ukraine are still traditionally associated with agribusiness, in Poland they are characterized by a number of integrated processes that affect their development. Therefore, there is a need to analyze existing problems, ways to overcome them, to study successful results both for the development of agriculture and raising the living standard of the rural population. It is Poland's process of solving rural development problems that should be an example for Ukraine. The objective of this paper was to analyze the state of rural areas in Poland and suggest successful ways

of their development in Ukraine. The paper presented the analysis and specifics of the functioning of rural areas in Poland. The interpretation of the concept of "rural areas" was presented, taking into account their statuses, development trends, and key problematic aspects of their development. The factors that influenced the current state of agricultural development in rural areas, the impact of administrative and territorial reforms on the functioning of rural areas were analyzed. The key problems of rural areas, in particular demographic problems, the shares of the population living in cities and villages, were determined and listed. The proposals for the implementation of Polish expertise and further development of rural areas in Ukraine were formulated.

Keywords: rural areas, agriculture, public policy, employment, development.

Постановка проблеми. Проблеми розвитку агропромислового комплексу, сільських територій, сіл та сільського населення в Україні сьогодні знаходяться в центрі уваги як суспільства, так і влади. Одним із основних аспектів соціально-економічної політики держави є побудова моделі розвитку, що відповідає стандартам рівня життя громадян у розвинутій європейській країні. Нинішня ситуація вимагає використання необхідних механізмів, щоб створити сприятливі умови для інтегрованого розвитку сільських територій. Важливими елементами, також є формування конкурентних внутрішніх і зовнішніх ринків для аграрного сектору та вирішення соціальних проблем у цій місцевості.

Сільські території відіграють важливу роль у функціонуванні економіки України, а також сусідньої Польщі. Сільське господарство є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує Україну продовольчою безпекою та забезпечує значну частку робочих місць для населення. Водночас ця галузь відіграє значну роль у формуванні валового внутрішнього продукту [1]. Пошук нових джерел доходу, а отже і розвиток нових функцій сільських територій відбувається як у Польщі, так і в Україні. Якщо ці території раніше ототожнювалися з домінуючими сільськогосподарськими чи лісогосподарськими функціями разом із відповідними переробками та послугами, то на сьогодні такий однозначний зв'язок сільської місцевості з сільським господарством не виправданий. Їх суттєвими відмінними рисами є: просторова дисперсія соціальної та економічної діяльності (включаючи сільськогосподарську), менша різноманітність соціальних та економічних структур та обмежений доступ до послуг і товарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки сільські території Польщі зазнали серйозних структурних, просторових та економічних змін. Враховуючи ресурси природного середовища та стан розвитку сільського господарства на сьогодні існують великі потреби в охороні та сталому розви-

тку сільських територій. Як підкреслив професор Банські [4] «сільські території є історично змінною категорією, у визначенні якої потрібна певна гнучкість».

В наукових працях, зокрема в Роснер А. [10], зазначено, що сільські території потребують систематичної підтримки для багатofункціонального розвитку. Адаже розширення несільськогосподарських функцій – це не лише можливість покращити фінансове становище, а й зменшити тенденції депопуляції. Водночас, Чарнецкі А. [5] зазначає, що відхід від домінантної сільськогосподарської функції до багатofункціональності спричиняє зміни у функціонально-просторовій структурі сільських територій та поглиблює процеси урбанізації, особливо в приміських зонах.

Хефнер К. [6] зазначає, для успішного сільського розвитку об'єктом планової діяльності повинні бути просторова структура сільських територій, інтенсивність і форми забудови, обсяги використання ресурсів і стан природних і культурних цінностей. Слід зазначити, що у Польщі процеси модернізації значною мірою проведено в рамках Програм і Фондів Європейського Союзу. В Україні ж, навпаки, підтримка може бути лише частиною політики держави.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сільські території в Польщі дуже різноманітні та мають різні проблеми розвитку, тому до них важко застосувати єдину політику: кожен регіон потребує окремих, детальних програм розвитку. Сучасний стан розвитку села в Польщі є результатом засад економічної політики минулого періоду. Проте, країна системно напрацьовує стратегічні плани розвитку, які відповідають європейським стандартам та принципам ефективної аграрної економіки.

Якщо в Україні сільські території ще традиційно асоціюються з агробізнесом, то в Польщі для них характерна низка інтегрованих процесів, що впливають на їх розвиток. Тому виникає потреба в аналізі існуючих проблем, шляхи їх подолання, вивченні успішних результатів як для розвитку сільського госпо-

дарства, так і для рівня життя сільського населення. Саме процес вирішення проблем Польщею має стати прикладом для України.

Формулювання цілей статті: провести аналіз стану сільських територій Польщі і запропонувати успішні шляхи розвитку для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільські території, на відміну від міських, характеризуються просторовою дисперсією населення. Історично тут розташовувалися сільське та лісове господарство. Разом з технічним прогресом сільського господарства та виробництво, на сьогодні вимагає все менше праці людей. Змінилася і роль лісового господарства, донедавна ліс переважно забезпечував будівельну деревину та дичину, тепер його значення перемістилося в напрямки, пов'язані з туризмом, рекреацією та екологічними товарами [11].

Соціально-економічні структури сільських територій у Польщі все ще значною мірою залежать від історично сформованих умов розвитку та від поточної доступності муніципальних ринків, особливо ринку праці. Моніторинг розвитку сільської місцевості за 2018 рік

показує (рис. 1), що кількість гмін, віднесених до окремих типів, а разом з ними і середня щільність населення певною мірою змінилися. Це означає, що деякі гміни змінили тип, до якого вони були віднесені раніше за застосованою статистичною моделлю, а характеристики типів зазнали відповідних коректив. Таким чином, структура соціально-економічного розвитку сільських територій свідчить про відносну довговічність виявлених під час дослідження типів [11].

Результати дослідження показують інший напрямок змін у західній частині країни, ніж у східній. В західній частині Польщі спостерігається збільшення багатofункціональності економічної структури, а в східній проглядаються дві тенденції:

– в напрямку багатоприбутковості домогосподарств (тенденція в південно-східній частині країни);

– посилення ролі сільського господарства як бізнесу в структурі місцевої економіки (тенденція, що спостерігається в північно-східній частині).

У просторовому розподілі це проявляється збільшенням кількості гмін з багатofункціо-

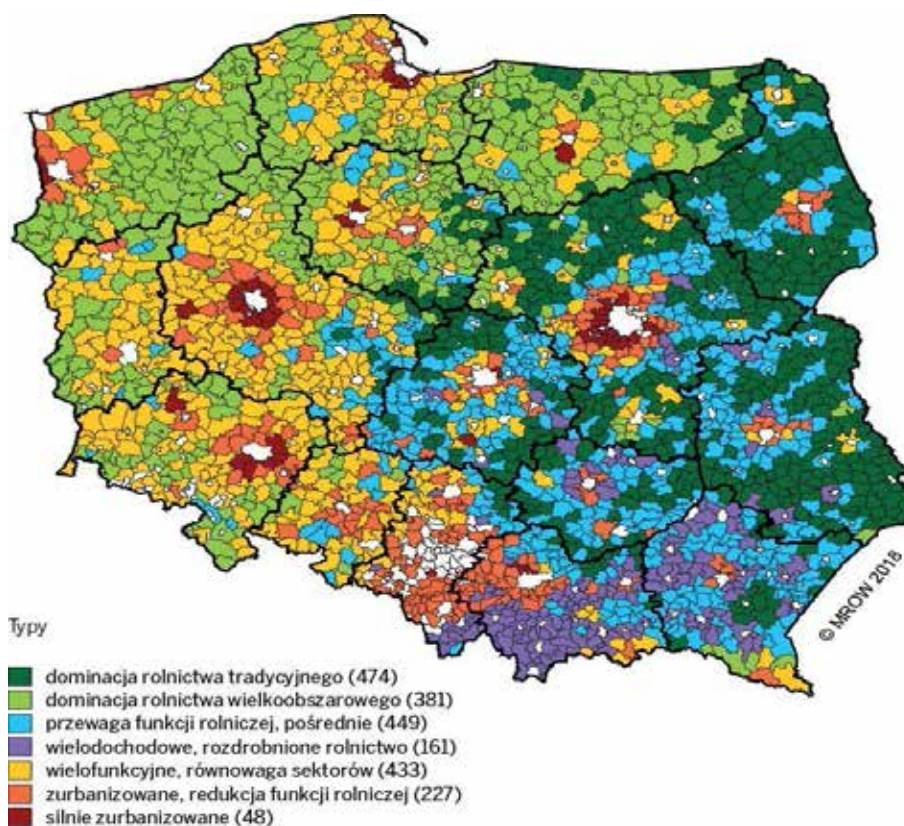

Рис. 1. Просторовий розподіл типів сільських територій за структурою компонентів розвитку на першому етапі дослідження MROW

Джерело: [11]

нальною структурою економіки на заході країни, а на сході – тенденцією до збільшення кількості прибутковості домогосподарств, тобто суміщення роботи на фермі та за її межами. У деяких регіонах багатоприбутковість не має специфічного характеру, полягаючи в зменшенні частки робочої сили в сільському господарстві як основного джерела доходу на користь підвищення ролі некомерційних джерел доходу [11].

Відповідно до адміністративного поділу Польщі, до сільської місцевості належать сільські гміни та сільська частина місько-сільських гмін. У Польщі вони займають 93% загальної площі країни. У 2015 році існувало 1563 сільських гмін та 611 міських гмін. У їхній структурі переважали одиниці з населенням до 5 тис., а середня місцевість налічувала 290 осіб у 2014 р., що на 12 більше, ніж у 2006 р. Таким чином, статистичні дані підтверджують позитивну тенденцію у польському селі, що проявляється збільшенням кількості його мешканців. Розглянемо фактори, які впливають на цю тенденцію. Останніми роками спостерігається у великих міських агломераціях, що мешканці мігрують у сільську місцевість, яка знаходиться поблизу великих міст [1].

За даними Головного управління статистики станом на 31 грудня 2016 року кількість сільських жителів становила 15 304 тис. осіб (39,8% населення Польщі). Постійне зростання, що фіксується з 1999 року (14 562 тис., 38,1%), значною мірою пояснюється міграцією з великих міських центрів на околиці міст (рис. 2), які вже належать до районів, адміністративно відокремлених як сільські (у цей період, кількість міських жителів зменшилася більш ніж на 570 тис.). Наслідком цього є позитивне сальдо міграції у сільській місцевості,

яке спостерігається з 2000 р. (приплив населення з міст щороку перевищує негативне сальдо зовнішньої міграції), у середньому 28,2 тис. щорічно [7]. Проте, у деяких воєводствах (Любельське, Любуське, Опольське, Підляське, Свентокшиське) кількість сільських жителів зменшується, і на це також впливають зміни територіального поділу (наприклад, надання сільським місцевостям статусу міста.

Чисельність сільського населення та щільність населення сільських територій в окремих воєводствах різняться (рис. 10). Згідно наведених прогнозів, до 2030 року збережеться позитивна демографічна тенденція у сільській місцевості, що призведе до збільшення чисельності та частки сільського населення в загальній чисельності населення. Прогнозується, що тоді чисельність сільського населення збільшиться понад 250 тис. порівняно з 2016 роком і досягне рівня 15 567 тис., що становитиме 41,9% від загальної чисельності населення. Проте, деяким сільським районам реально загрожує процес депопуляції [11].

З негативними наслідками цього процесу борються сільські райони, де населення скоротилося. Однією з них є зниження бази оподаткування, що призводить до проблем із забезпеченням задовільної інфраструктури та надання послуг. Наступне – брак працівників на ринку праці. У екстремальних випадках деякі периферійні населені пункти можуть знелюдніти, що створить додаткові проблеми, пов'язані зі збереженням культурної спадщини. Фактори, які найбільше впливають на несприятливі демографічні зміни в сільській місцевості:

– відсутність роботи та низька заробітна плата, що призводить до нездатності біль-

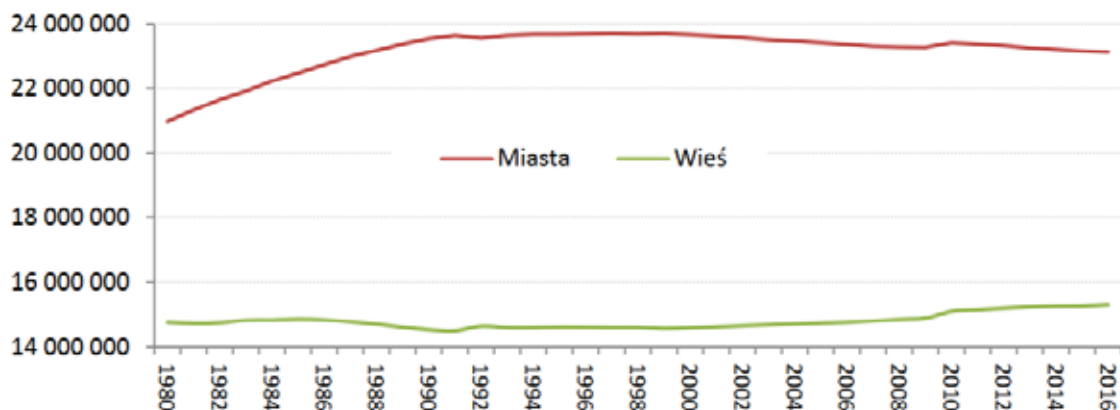

Рис. 2. Населення за місцем проживання у 1980–2016 рр.

Джерело: [2]

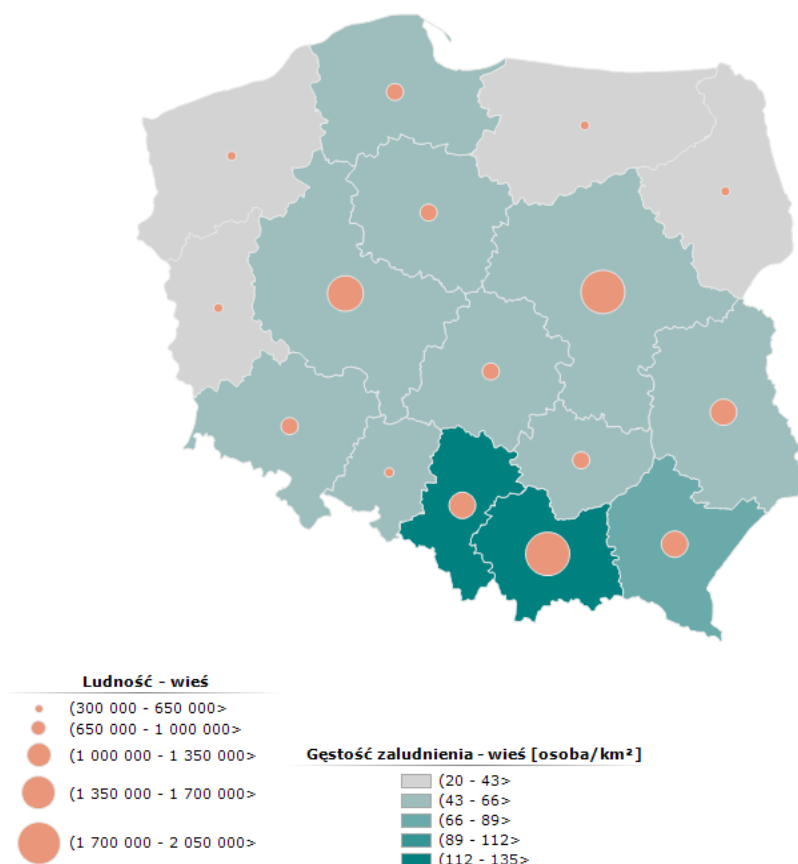

Рис. 3. Населення та щільність населення у сільській місцевості Польщі у 2017 р.

Джерело: [11]

шості соціальних груп отримувати задовільний дохід, що дозволив би підтримувати себе та сім'ю на задовільному рівні, це призводить до підвищення інтересу еміграції;

– структурна невідповідність між попитом і пропозицією робочих місць, у тому числі відсутність можливостей кар'єрного та особистого розвитку для найбільш талановитих та амбітних людей, що спричиняє класичний «відтік мізків» у молодших вікових категоріях;

– конкуренція заробітної плати та професій з боку більш привабливих робочих місць (наприклад, Варшава, країни Західної Європи, США, Канада), що є найважливішим фактором залучення сільських мігрантів [12].

Наступною проблемою є те, що останніми роками спостерігається зниження кількості людей, які працюють в аграрному секторі. У 2016 р. кількість зайнятих у сільському господарстві становила близько 1,7 млн осіб (порівняно з 2,5 млн у 2004 р., 2 млн у 2011 р., 1,9 млн у 2013 р., 1,85 млн у 2015 р.), що становить 10,5 % від усіх осіб, які працюють у народному господарстві. В індивідуаль-

них господарствах працювало приблизно 1,5 млн осіб [3] (рис. 4).

Розвиток несільськогосподарських робочих місць, доступних для вихідців із сімей з індивідуальним селянським господарством, визначатиме процеси диверсифікації їх професійної діяльності. Зовнішньоекономічні міграції поляків також матимуть певний вплив на темпи деаграризація зайнятості. Старіння суспільства, особливо людей із сімей, які користуються фермою, також сприяє прогресуючій деаграризації зайнятості в польській економіці [11].

Польське сільське господарство, яке все ще адаптується до нової моделі сталого, багатофункціонального та ринкового виробництва в рамках Спільної аграрної політики, сьогодні забезпечує 98% продовольчої самозабезпеченості країни та досить гарну продовольчу безпеку для громадян [11].

В останні роки сільське господарство Польщі характеризується процесом інтенсивного розвитку – зростанням концентрації спеціалізації, ефективності та інтенсивності

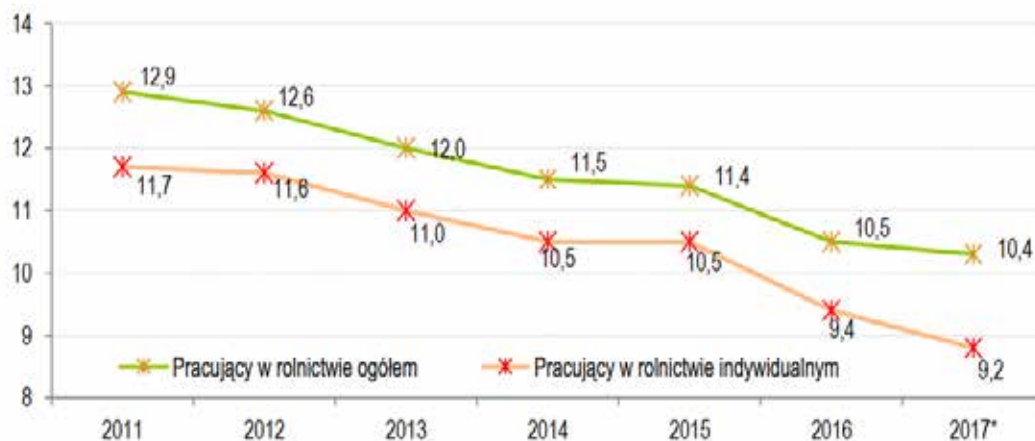

Рис. 4. Чисельність зайнятих (%) у сільському господарстві загалом та приватних господарствах

Джерело: [2]

виробництва. Диверсифікована динаміка змін поглиблює вже існуючу регіональну диференціацію рослинництва. Представлені результати обґрунтовують тезу про необхідність регіоналізації САП, що може дати змогу ефективно вирішити проблеми та сформувані розвиток рослинництва [7].

Висновки. В Україні в аграрному секторі існують проблеми, які мають неоднозначні наслідки як для розвитку сільського господарства, так і для рівня життя сільського населення: не вистачає фінансової підтримки з боку держави, непропорційність у структурі зайнятості в сільській місцевості, постійне скорочення зайнятості, надмірна кількість вимушено зайнятих у приватних господарствах, деградація людського капіталу, низький розвиток соціальної інфраструктури. Все це негативно впливає на рівень життя сільського населення.

Враховуючи світові тенденції зниження значення аграрного сектору, вже не викликає сумнівів, що поняття розвитку сільських територій є ширшим за поняття аграрного розвитку. Формування соціально-економічних передумов розвитку села набуває особливої актуальності, оскільки вимагає від держави та регіонів не лише посилення організаційної роботи по забезпеченню соціального статусу, а й величезних фінансових ресурсів. Аналізуючи наведений матеріал, можна зробити наступні висновки:

– територіальний поділ в обох країнах дуже різний. Проте, після проведення в 2020 р.

адміністративно-територіальної реформи в Україні є дещо наближеним;

– сільське населення в Україні становить лише 30%. Подібна ситуація і в Польщі – 39,8%.

У Польщі земля здавна була товаром. Нині діють законодавчі норми [13], що регулюють принципи купівлі-продажу та обмежують вільний ринок. Як правило, немає зловживань через те, що земля буде надмірно зосереджена або захоплена іноземцями. Фермери беруть довгострокові кредити (за символічні відсотки) на купівлю сільськогосподарської землі. Форма придбання шляхом купівлі в даний час є домінуючою, оренда має менше значення. В Україні ситуація дещо різниться, лише в 2021 році знято мораторій на продаж землі. Проте, не до кінця врегульовані правові аспекти.

Можливою відправною точкою для розвитку сільських територій в Україні має стати опрацювання стандартів щодо фінансового регулювання. З іншого боку, використання теоретичного та емпіричного матеріалу з країн ЄС, особливо соціалістичних країн Центральної та Східної Європи, наблизить національну політику розвитку сільських територій до європейських стандартів та вимог. І це відповідає стратегічній меті економічної політики України. Приклад Польщі свідчить про велике значення проведеної сьогоднішньої адміністративно-територіальної реформи на найнижчих місцевих рівнях та ґрунтового посилення ролі та економічного потенціалу місцевого самоврядування на селі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гудім М. Напрями розвитку агропромислового комплексу України в умовах світової інтеграції. *Вісник ДНУ. Серія : Світова економіка та міжнародні економічні відносини*. 2012. Вид. 4. С. 38–47.
2. Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa – Projekt diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, rybactwa i obszarów wiejskich w Polsce (2018). Ministerstwo Rolnictwa. Warszawa.
3. Aktywność ekonomiczna ludności Polski III kwartał 2017 roku (2017) Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
4. Bański J. (2011) Changes in agricultural land ownership in Poland in the period of the market economy, *Agricultural Economics*, 57, 2: 93–101.
5. Czarnecki A. (2015) Spójności w planowaniu strategicznym dla rozwoju obszarów wiejskich // Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu *Roczniki Naukowe*, tom XVII, zeszyt 6, s. 44–49.
6. Heffner K. (2016) Zmiany przestrzenne na obszarach wiejskich w Polsce w okresie transformacji i po wejściu do Unii Europejskiej. *Studia KPZK PAN*, 167: 12–27.
7. Kołodziejczak A. (2017) Koncepcja zintegrowanego rozwoju rolnictwa i wsi a wiejskie obszary funkcjonalne. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 37, s. 41–49.
8. Prognoza ludności na lata 2014–2050 (2014). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
9. Rocznik demograficzny 2017 (2017). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
10. Rosner A. ta in. (2011) Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich. *Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Diagnozy, strategie, koncepcje polityki*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 155–174.
11. Stanny M. ta in. (2018) Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III. IRWiR PAN, Warszawa.
12. Śleszyński P. (2016) Identyfikacja i ocena wybranych zjawisk demograficznych w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem wsi i relacji miasto-wieś). Ekspertyza wykonana na zlecenie MRiRW, Warszawa.

REFERENCES:

1. Hudim M. (2012) Napriamy rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy v umovakh svitovoi intehratsii [Directions of development of the agro-industrial complex of Ukraine in the conditions of world integration]. *Visnyk DNU. Seria: Svitova ekonomika ta mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*, vyd. 4, pp. 38–47. (in Ukrainian)
2. Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa – Projekt diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, rybactwa i obszarów wiejskich w Polsce (2018). Ministerstwo Rolnictwa. Warszawa.
3. Aktywność ekonomiczna ludności Polski III kwartał 2017 roku (2017). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
4. Bański J. (2011) Changes in agricultural land ownership in Poland in the period of the market economy, *Agricultural Economics*, 57, 2: 93–101.
5. Czarnecki A. (2015) Spójności w planowaniu strategicznym dla rozwoju obszarów wiejskich [Coherence in strategic planning for rural development] *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu Roczniki Naukowe*, tom XVII, zeszyt 6, s. 44–49.
6. Heffner K. (2016) Zmiany przestrzenne na obszarach wiejskich w Polsce w okresie transformacji i po wejściu do Unii Europejskiej [Spatial changes in rural areas in Poland during the transformation period and after joining the European Union]. *Studia KPZK PAN*, 167: 12–27.
7. Kołodziejczak A. (2017) Koncepcja zintegrowanego rozwoju rolnictwa i wsi a wiejskie obszary funkcjonalne [The concept of integrated agriculture and rural development and rural functional areas]. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 37, s. 41–49.
8. Prognoza ludności na lata 2014–2050 (2014). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
9. Rocznik demograficzny 2017 (2017). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
10. Rosner A. ta in. (2011) Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich [Spatial differentiation of rural areas]. *Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Diagnozy, strategie, koncepcje polityki*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 155–174.
11. Stanny M. ta in. (2018) Monitoring rozwoju obszarów wiejskich [Monitoring of the development of rural areas]. Etap III. IRWiR PAN, Warszawa.
12. Śleszyński P. (2016) Identyfikacja i ocena wybranych zjawisk demograficznych w Polsce [Identification and evaluation of selected demographic phenomena in Poland]. Ekspertyza wykonana na zlecenie MRiRW, Warszawa.